

חייב מזוזה מחדש בהעברת קראוון ממקום למקום

רב"ט (מיל') הרב נועם שאול – רכז רבנות בחיל האוויר

- א. פתיחה
- ב. מקור הדין 'תעשה ולא מן העשוי' במזוזה
- ג. תוקף דין תולמ"ה במזוזה
- ד. הכרעת הראשונים בפירוש הגמרא הנ"ל
- ה. תולמ"ה בדלת
- ו. תולמ"ה בנעשה בהכשר ונפסל ושוב הוכשר
- ז. חיוב מזוזה במבנה יביל – "קראוון"
- ח. הטעמים לפטור בנידון דידן
- ט. הטעמים לחיוב בנידון דידן
- י. הכרעת אחרוני זמננו
- יא. תשובת בית המדרש להלכה ברבנות הצבאית
- יב. סיכום להלכה

א. פתיחה

מתחילת מלחמת חרבות ברזל ה'תשפ"ד, חיילים רבים ישנים בקראוונים עקב חוסר מקום בנוי בצורה מסודרת. כעת, לעתים מתעורר צורך להעביר את הקראוונים בתוך הבסיס למקום אחר. משכך, התעוררה השאלה האם צריך להוציא את המזוזות ולהחזירם במקום החדש, שמא יש בזה 'תעשה ולא מן העשוי', או לא?

ב. מקור הדין 'תעשה ולא מן העשוי' (תולמ"ה) במזוזה

נאמר בגמרא':

"תנא העמיד לה (בפתח הבית) מלבן (מסגרת) של קנים (חלולים), ומשכך אינו יכול לקבוע מזוזה לאותם קנים), חותך שפופרת (מן הקנה הימני) ומניחה (את המזוזה בתוך השפופרת). אמר רב אחא בריה דרבא: לא שנו אלא שהעמיד

ולבסוף חתך והניחה, אבל חתך והניח ולבסוף העמיד (את המלבן) פסולה – תעשה ולא מן העשוי".

וכך פסק הרמב"ם²:

"חתך קנה והכניס בו מזוזה ואחר כך חיבר הקנה אל קנים אחרים והעמיד מן הכל מזוזות הפתח פסולה מפני שקדמה קביעת המזוזה לעשיית מזוזות הפתח".

ובשו"ע הביא להלכה³:

"קבעה במזוזות הפתח, בעודה תלושה, ואחר כך חברה לפתח פסולה".

ג. תוקף דין תולמ"ה במזוזה

כמו כן, הגמרא מספרת⁴:

"ריש גלותא בנא ביתא, אמר ליה לרב נחמן: קבע לי מזוזתא, אמר רב נחמן: תלי דשי ברישא".

רש"י הסביר שצריך קודם כל להעמיד את מזוזות הפתח ורק אז לתת את המזוזה, ובלשונו:

"העמיד הסיפין (מזוזות הפתח) בבנין תחילה ואח"כ קבעינהו המזוזות, דגמרינן מציצית דכתיב בה תעשה ולא מן העשוי, ואי קבענא תחילה המזוזה בסיפין והדר הסיפין בבנין הוה לי עשוי המזוזה קודם שתבוא לידי מצוה".

כלומר, לפי רש"י נראה: שלימוד תולמ"ה במזוזה נלמד מציצית בתור בנין אב, ונראה שסובר שתוקפו של דין זה מדאורייתא.

אולם, הקרית ספר להמבי"ט⁵ כתב שעיקר דין תולמ"ה במזוזה הוא מדרבנן⁶:

2 הלכות מזוזה פרק ה הלכה ח.

3 יו"ד סימן רפט סעיף ה.

4 מנחות לג ע"א.

5 כך למד מרן הראי"ה קוק זצ"ל, שו"ת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סימן קפב.

6 הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ה.

7 וכך משמע קצת מדברי הלבוש (יו"ד רפט, ה) שדימה דין זה לדין תולמ"ה בסוכה: "קבעה במזוזות הפתח בעודה תלושה ואחר כך חברה לפתח, פסולה משום תעשה ולא מן העשוי בפסול, כלומר שזה דומה לתעשה ולא מן העשוי הנאמר גבי סוכה, דהכא נמי כתיב (דברים ו, ט) וכתבתם על מזוזות ביתך, דמשמע שתקבעם על המזוזה כשהיא שקועה בבנין של ביתך, ולא שתקבעם במזוזה ואחר כך תשקע המזוזה לבנין ביתך, שאין זה במשמעו של וכתבתם על מזוזות ביתך".

"חתך קנה והכניס בו מזוזה ואחר כך חבר הקנה אל קנים אחרים והעמיד מן הכל מזוזות הפתח פסולה מפני שקדמה קביעת המזוזה לעשיית מזוזות הפתח, וכתוב בציצית תעשה ודרשינן ולא מן העשוי, וגמרי מיניה, ונראה דהיא מדרבנן דבמאי יליף לא גזירה שווה איתא ולא היקשא איתא".

ד. הכרעת הראשונים בפירוש הגמרא הנ"ל

התוספות⁸ הקשו על רש"י, והסיקו שכוונת הגמרא שיתלה דלת אבל לא בשביל לחייב את הפתח במזוזה, אלא משום היכר ציר בין בית הגברים לבית הנשים, שהבית שלתוכו הדלת נפתחת הוא החשוב וקובעים מזוזה בימין הכניסה שלו. הרמב"ם כתב⁹:

"ומעמידן הדלתות ואחר כך קובעין את המזוזה".

וביאר הכס"מ¹⁰ בדעתו שכך הבין את הגמרא דידן:

"ומעמידן הדלתות וכו'. שם (מנחות ל"ג) ריש גלותא בנה ביתא א"ל לרב נחמן קבע לי מזוזתא א"ל תלי דשי ברישא".

הרא"ש¹¹ הסביר כדעת התוספות, אך חלק על הרמב"ם בחיוב הדלת:

"פתח העשוי כהלכתו, לא מצינו שהדלת יעכב. ושמא (הרמב"ם) היה מפרש הא דאמר ליה רב נחמן לריש גלותא תלי דשא ברישא לומר שאין הבית חייב במזוזה עד שיעמיד לו דלתות. ולישנא דתלמודא לא משמע הכי, דאהיכר ציר מייתי לה כדפרישית".

לאחר שהבית יוסף¹² הביא השיטות השונות, כתב:

"ולענין הלכה, אף על פי שנראין דברי הרמב"ם, כיוון שרש"י והתוספות והרא"ש והראב"ד חולקים עליו והם לחומרא, הכי נקטינן".

8 מנחות שם.

9 הלכות מזוזה פרק ו הלכה ה.

10 שם, וכן הביא שם משו"ת פאר הדור (סימן כ) בתשובה לחכמי לונגיל, דלא כתוספות: "וכי דרשיתו סמוכים בגמרא?", ע"ש.

11 סימן ח.

12 בית יוסף יורה דעה סימן רפו.

יש לציין שגם המאירי¹³ סובר שפתח ללא דלת פטור, וכך גם סתם הכל בו¹⁴, ועוד ראשונים.

השולחן ערוך¹⁵ פסק:

"הבית, אף על פי שאין לו דלתות, חייב במזוזה. ויש מי שפוטר".

ה. תולמ"ה בדלת

לולא דברי הבית יוסף, היה יכול להשתמע מדברי השו"ע שפוסק בסתם שגם בית ללא דלת חייב במזוזה, ומשמע שאינו חושש אף לתולמ"ה כשאין דלת. אך דבריו בבית יוסף ברורים שנקט כעיקר כדעת הרמב"ם אלא שהחמיר לדעת הראשונים האחרים רק לחייב בית במזוזה גם בלי דלת, אך לענין תולמ"ה בבית ששמו בו דלת לאחר שנקבעה מזוזה סביר להניח שיחייב.

וכך כתב הש"ך¹⁶ שיש לחוש לדעת הרמב"ם ולסוברים שיש תולמ"ה כששם המזוזה לפני הדלת.

יתירה מזאת מצינו לרעק"א¹⁷ שהבין שאף אותם ראשונים החולקים על הרמב"ם, יודו שצריך לברך על חיוב המזוזה שנית, לולא טעם אחר שמשאיר אותנו בספק, ובלשונו:

"יש לעיין אמאי יקבענה בלא ברכה, דאף לאותה שיטה שמתחילה היתה גם כן חייבת במזוזה, מכל מקום נראה כיון שנטלה אם יחזור ויקבענה צריך לברך, זולת שנאמר שכוונת הש"ך לשיטת הפוסקים באו"ח (ח, יד) דפשט טלית אדעתא לחזור וללובשו מיד אם צריך לברך או לא עיין שם".

וכמו הש"ך, כתב בפשטות בעל הישועות מלכו¹⁸, לאחר שהביא דעת הגאון מליסא שפוטר:

"והיכי שקבע מזוזה בביתו וסתר הגג והתקרה אם צריך ליטול המזוזה ולקבוע מחדש משום תעשה ולא מן העשוי, הנה ראיתי להגאון מליסא בסידורו דרך החיים שכתב דלרבינו (הרמב"ם) דפוטר ממזוזה בלית ליה דלת אם נטל הדלת א"צ לחזור ולקבוע המזוזה משום תעשה ולא מן העשוי כיון דתחילת העשיה היתה בהכשר כמו גבי סוכה דאם כיסה בהכשר ואח"כ כיסה הגג לא מיפסל

13 יומא יא ע"ב.

14 סימן צ.

15 יורה דעה הלכות מזוזה סימן רפו סעיף טו.

16 שם ס"ק כ"ה.

17 שם.

18 ישועות מלכו הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ו הלכה א.

משום תולמ"ה, ולדידי לא דמי כי אוכלא לדנא דהתם כיון שאין החסרון בגוף הסוכה ולא נשתנה אלא החסרון מצד אחר הלכך לא בטל עשיה קמייתא דהוי בהכשר וכשהסיר המונע עדיין עשיה הראשונה קיימת משא"כ כאן בהסיר הדלת כיון דלרוב הפוסקים פטור כשאין לו דלת דלא מקרי בית א"כ החסרון בגוף הבית וכבר בטל עשיה הראשונה שהיתה המזווה על גוף הבית, הגע בעצמך הקובע מזווה בביתו וסתר ג' כתלים או אפי' שניים ונשאר הכותל הרביעי שהמזווה בו מסתברא וודאי דפנים חדשות באו לכאן ומקרי תעשה ולא מן העשוי אם אח"כ בנה מחדש הכתלים דהמזווה לא היתה על בית זה החדש כשנקבע ועיין או"ח סי' ט"ו בעשה ציצית על ד' כנפות ואח"כ עשה קרן אחת עגולה דג' ציצית אחרות ג"כ נפסלו ואם עשה אח"כ כנף רביעי צריך להתיר הג' ציצית עיין במג"א ס"ק ד' שם מש"כ בשם הב"ח וגם המג"א לא חלק אלא בתפרן וה"נ בהסיר הדלת בההיא שעתא לא היתה המזווה על הבית דבית בלא דלת להנך פוסקים לא מקרי בית בפרט למש"כ לעיל אפי' בדעתו להיות כך א"כ כשנעשה אח"כ בית מיקרי תעשה ולא מן העשוי".

אולם, הנצי"ב¹⁹ חלק על הלבוש (שהביאו הש"ך), וכתב שאף לדעת הרמב"ם קביעת הדלת לפני המזווה זה רק לכתחילה, ובדיעבד אין בזה משום תולמ"ה, וז"ל:
 "...אלמא דבדיעבד אינו מעכב אלא קדימת המזווה לפני מזוזת הפתח ולא לפני תליית הדלת, ולא כתב בדלת אלא לשון לכתחילה ומעמידין כו".

ו. תולמ"ה בנעשה בהכשר ונפסל ושוב הוכשר

רבי עקיבא איגר²⁰ הביא שנחלקו האחרונים האם דין תולמ"ה נוהג גם כשהמזווה נעשה כהלכתה ואז הוציאו והחזירו את הפתח עם המזווה:

"ע' תשובת מהר"א ששון בסופו, דאף אם קבעו המזווה כתקנה והסירו הפתח כמו שהוא עם המזווה וחזרו לבנות הכותל ונתנו הדלת עם המזווה כמו שהיה קבוע הוי ג"כ תולמ"ה ע"ש, ולדעת המג"א א"ח (סי' ט"ו) נראה דדוקא בקבע לבית אחר דלזה הוי תחלת עשייה, אבל בחזר וקבעו למקומו הראשון לא הוי תולמ"ה".

19 העמק שאלה, ספר שאילתות, שאילתא קמה אות יב.
 20 יו"ד רפט, ה.

הסבר לשיטה המכשירה בתולמ"ה כשנעשה בהכשר, כתב הגהות מיימוניות²¹:

"כתב רבינו שמחה: פצים שבאמצע הפתח וב' דלתות שוקפין עליו אחד מימין ואחד משמאל ופתח אחד פתוח בכל פעם ליכנס ולצאת, ולפעמים כשיש להכניס שם חבילות גדולות מפרק העץ ופתח ב' הדלתות, יתן המזוזה באותן פצים דרך ימין לאותו הרגיל להיות פתוח, אף על גב דכשמפרק ומחזיר מתקנן עם המזוזה ולא הוי תעשה ולא מן העשוי כמו חתך והניח ולבסוף העמיד שהרי מתחלת קביעות הפצים היה קבוע ועומד דרך קביעותו וכן מוכח הגמרא דאמר בהתכלת גבי טלית שנקרע הכנף מן הציצית חוץ לג' תפירות וכו' ומסיק ושויין שלא יביא אמה על אמה ממקום אחר תכלת ותולה בה אלמא כל היכא דמתחיל בכשרות שוב אינו נקרא תעשה ולא מן העשוי".

וכך גם מבואר בדברי הארבעה טורי אבן²²:

"דפסול תולמ"ה לא הוי אלא כשמתחילה נעשה בפסול, כמו הטיל ציצית על בעלת ג' ואח"כ הוסיף כנף ד, דמתחילה כשעשה הג' ציצית עדין לא היתה טלית בת חיובא כלל, וכן כשקובע המזוזה במזוזה תלושה שעדיין לא קבעה בפתח, וכן כשעשה מזוזה לבית שער שאין לה דלת עדיין להרמב"ם והש"ע בכל הני והדומה להם תחילת עשיית המצוה היתה בפסול, אבל בנידון דידן שמתחילה נעשה המזוזה בהכשר בחדר שחייב במזוזה, אף שנפטר החדר אח"כ ממזוזה כגון שמסירין הקירוי וכדומה לזה, מ"מ כשנתקן אח"כ וחוזר לחיוב המזוזה ראשונה כשירה, ואין בזה משום תולמ"ה כיון שמתחילה נעשה בהכשר".

על יסוד זה, כתב מרן הראי"ה קוק זצ"ל²³ כלל בדין תולמ"ה:

"ואולי י"ל, דעיקר פסולא דתעשה ולמ"ה בזה האופן, היכא שיש עשיה אלא שהיא בפסול או בפטור, י"ל שאין זה פסול כי אם כשמחוסר מעשה להכשירו, אבל אם יוכשר ממילא אין זה תעשה ולמ"ה, וכן כתבו האחרונים בקובע מזוזה קודם החיוב, דודאי אין בזה תעשה ולמ"ה, וכן בעושה ציצית בלילה. וי"ל דעיקר מה שלא מחשיב עשיה דפסול להחשב עשיה הוא משום דצריך מעשה להכשירו, וכיון דמחוסר מעשה אין חשוב עשיה, אבל אם ההכשר לא חשיב מחוסר מעשה יש לומר דכשר ולא חשיב תעשה ולמ"ה, אף על גב דעדיין הוא פטור".

21 הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ו הלכה יב.

22 שו"ת ארבעה טורי אבן שאלה יד, מובא גם בפת"ש רפו, ס"ק יד.

23 שו"ת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סימן קפב.

מתוך כך, כתב מרן הרב קוק שיש יותר להקל בתולמ"ה כשנעשה בהכשר כמו במקרה שלא היה דלת, וז"ל:

"וא"כ י"ל דקביעת מזוזה חשיבא מעשה רב, אבל קביעת דלת לתלותה בצירים חשיבא מעשה קטן, והוי כממילא, ומשו"ה אין פסול כשקבע המזוזה קודם העמדת הדלתות".

ז. חיוב מזוזה במבנה יביל - "קראוון"

נאמר בגמרא²⁴:

"סוכת החג בחג, רבי יהודה מחייב וחכמים פוטרין. ותני עלה: רבי יהודה מחייב בעירוב ובמזוזה ובמעשר".

ופסק הרמב"ם²⁵:

"סוכת חג בחג ובית שבספינה פטורים ממזוזה, לפי שאינן עשוין לדירת קבע".

ובמקום אחר כתב הרמב"ם²⁶:

"יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר ואלו הן הנקראין חובה, לפי שאדם חייב על כל פנים לעשות, ויש מצוה שאינה חובה אלא דומין לרשות כגון מזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב מזוזה כדי שיעשה מזוזה, אלא אם רצה לשכון כל ימיו באוהל או בספינה ישב".

ערוך השולחן²⁷ מחלק בין בתי עראי בספינה הפטורים, שלזה הרמב"ם התכוון בפוטרו אותם, לעומת בתי קבע החייבים:

"ודע דהא דסוכה פטורה מן המזוזה זהו בסוכה שרק בסוכות יושבים בה ולא בכל השנה אבל סוכות שלנו העשויים בחדר שדרים בה כל השנה ובסוכות נוטלים הגג ומסככין אותה נראה דגם בסוכות חייבת במזוזה שהרי עכ"פ היא דירה קבועה לכל השנה וכן יראה לי הך דבית שבספינה זהו כשעשו בית עראי בספינה אבל בספינות שלנו שיש בהם בתים קבועים וגם בספינות ההולכות על הנהרות שיש בכל ספינה בית קבוע וקורין לה קאיוט"א חייבת במזוזה שהרי היא דירה קבועה".

24 יומא י ע"א.

25 הלכות תפילין ומזוזה פרק ו הלכה ט.

26 הלכות ברכות פרק יא הלכה ב.

27 יורה דעה סימן רפו סעיף כז.

הגריי קנייבסקי²⁸ דן בדברי הרמב"ם הנ"ל, ולאחר שהוכיח בטוב טעם דעתו נשאר בצריך עיון לדינא:

"וצריך לעיין בהא דבית בספינה מקרי שאינו עשוי לדירת קבע, אם זהו מפני שהוא דירת עראי שהרי אינו מתכוין לדור שם אלא יושב שם בשביל לעבור בו ממקום למקום, ולפי זה רב החובל והפועלים שדרים שם בקביעות עם בני ביתם ויש להם חדרים מיוחדים לדירה שפיר חייבים במזוזה, או דנאמר דגוף הספינה אינה נקראת דירת קבע משום שעשוייה לברוח ואינה מחוברת בקביעות למקום אחד, ולפי זה גם הדרים בספינה בקביעות פטורין מן המזוזה... הכלל דהדעת נוטה דהדרים בספינה בקביעות חייבים במזוזה, ומכל מכל לענין ברכה על קביעת המזוזה צריך עיון טובא... ומכל מקום מודינא דפשטות דברי הרמב"ם בהלכות ברכות הנ"ל מורים יותר שהבית שבספינה פטור ממזוזה גם כשדרים שם בקביעות ויש לו תנאים הנדרשים בבית לחיוב מזוזה, ולהלכה צריך עיון בזה".

כדומה לדבריו, כתב המנחת יצחק²⁹:

"ואיך שיהיה, עכ"פ בסוכת החג, אין הפטור ממזוזה לרבנן, תלי', במה שהבנין הוא בנין ארעי, אלא בהדירה שהוא דר שם באופן עראי, וכמו בחניות המבואר ברמב"ם וטוש"ע יו"ד (סי' רפ"ו סעי' י"א), ובכה"ג הוי ג"כ בבית שבספינה, אף שהבנין הוא בנין קבוע, ומ"מ הוא דר שם, רק בדרך נסיעתו למחוז חפצו, ולא באופן קבוע, ובזה י"ל דדין סוכת החג הוי מקור דינו של בית שבספינה, דנלמד זה מזה, וע"כ כללם יחד, לומר, דבא זה ללמד על זה".

יתירה מזאת, מחדש להלכה הדעת קדושים³⁰ שגם בית עראי במהותו יכול להתחייב במזוזה בתנאי הנ"ל:

"אוהל זרוק בעת עמדו על הארץ, חייב לכולי עלמא במזוזה, אך גם בעת שמטולטל, ולגבי בעל הבית שהחיוב עליו בהרף עין, [לאפוקי שוכר דחיובו רק בל' יום], כל שגוף המחיצות יכולים לעמוד ברוח שאינה מצויה, יש לומר דחייב".

וכתב עליו המקדש מעט:

"וצריך עיון דהא אין לך דירת עראי גרוע מזו".

28 קהילות יעקב מנחות סימן כו.

29 שו"ת מנחת יצחק חלק ב סימן פב.

30 על שו"ע יו"ד רפו.

וביאר המנחת יצחק בדבריו³¹:

"והנראה בזה בשיטת הדעת קדושים, דס"ל באמת, דגם לדברי הרמב"ם והטוש"ע, גם בבית שבספינה, אם באמת נעשה לדירת קבע, חייב במזוזה, וכנ"ל, וע"כ גם אהל זרוק, אף בעת טלטולו, חייב במזוזה, ובית שבספינה, עיקר הפטור, משום דלא נעשה לדירת קבע, אבל היכא דבאמת נעשה לדירת קבע, חייב במזוזה, אמנם יש לדון בקארוואן, אם נחשב נעשה לדירת קבע.. א"כ לפי"ז, י"ל בנד"ד, כיון דהקארוואן נעשה בשביל תכלית זה, חשוב עשוי לדירת קבע, וגם הדר שם, אף באופן שדר רק מחמת אונס גמור, בקביעות, חייב במזוזה, כיון דנעשה לדירת קבע לשום איש, ודמי לפונדק וכנ"ל, ומכ"ש שזה שדר מחמת שאין לו דירה אחרת, לא נחשב כ"כ לאונס, שכן הוא סדר העולם, ע"כ נלענ"ד דמדינא חייב במזוזה. ובנוגע לברכה צריך עוד עיון".

אולם, נראה שכל הדיון הנ"ל הוא רק בקראוון נגרר שאין רגילות לגור שם בצורת קבע, אך בנוגע לקראוונים בהם מתגוררים ברחבי יש"ע ובמקומות שונים כמו בצבא, דינם כבית לכל דבר, ולא עליהם דיברו הפוסקים, כפי שהביא בפשטות בספר שערי המזוזה³² בשם הגר"ש ואזנר זצ"ל, ולכן חייבים בברכה.

היה נראה לי להוסיף ולומר ע"פ ספק המנחת חינוך³³:

"ויש לחקור בשכר בית ותוך ל' יום שפטור ממזוזה קבע בה מזוזה, אם יוצא בה לאחר ל' יום, דאפשר הווי ליה תעשה ולא מן העשוי בפטור, דאז היה פטור ואפשר כיוון דהוא רק מחוסר זמן אינו מקרי מן העשוי".

ובנידון דידן, היה אפשר לומר שמא הקראוון כשהיה על המשאית נעשה כבית שאי אפשר לגור בו יותר משלושים יום, וממילא נעשה כבית עראי, וגדר החיוב במזוזה באותו זמן הוא מקביל לכל היותר לגדר של שוכר עראי שהוא מדרבנן, וממילא כשהחזיר הקראוון במקום החדש נעשה כבית קבע שראוי לגור בו יותר משלושים יום ונעשה חיוב חדש מהתורה. ויהיה הדין דומה לאדם ששכר בית ולאחר זמן קנה את הבית, שחיובו הפך מדרבנן לתורה, וכפי שבעל קרן אורה³⁴ צידד ע"פ התוספות במקרה זה, וז"ל:

"והנה לשיטת התוס' ז"ל אם דר אחד בבית בשכירות ועשה מזוזה וחזר וקנה הבית צריך לחזור ולקבוע המזוזה דהא נעשית בשעת פטור בשעת שכירות

31 שם.

32 עמ' עג סעיף ד.

33 ואתחנן מצוה תכג.

34 על מסכת מנחות מד ע"א.

דאינה אלא מדרבנן והוי תעשה ולא מן העשוי ומה שכתבתי דאם עשה מזוזה בשעת שכירות כי קנה הבית צריך לחזור ולקובעה משום דבעי עשיה לשמה אפילו הכי עושה אותה קודם זמן חיוב דאע"ג דבסוכה בעינן ג"כ תעשה ולא מן העשוי ולא מיקרי זה עשוי בפיסול אם עושהו קודם זמן חיובו כיון דעושה בשביל החיוב ודו"ק".

וכך כתב גם המהרש"ם³⁵, אמנם בשו"ת בית יצחק³⁶ כתב שיצא יד"ח.

ח. הטעמים לפטור בנידון דידן

לפי האמור, נראה לי למנות כמה טעמים לפטור חיוב מחדש של מזוזה כשהעבירו הקראוון ממקום למקום בבסיס, ואלו הן:

- רבו הפוסקים הסוברים כי דין תולמ"ה במזוזה (ובשאר דברים) נוהג רק כשהמזוזה לא נעשתה בהכשר, אך אם המזוזה נקבעה כשהקראוון היה מחוייב מדינא, ממילא אין בזה תולמ"ה.
- חיוב קראוון במזוזה נידון בפוסקים, וההכרעה הפשוטה היא שחייב אם נעשה למגורי קבע. במקרה דידן, ברוב הקראוונים בבסיס, החיילים מתחלפים בתדירות גבוהה ואין זה מגורי הקבע שלהם, וכן קביעת הקראוונים בבסיס היא לאופן זמני (שמתמשך בהתאם) אך ברור הוא שלטווח ארוך הרצון הוא לבנות חדרים בנויים ולא להישאר בקראוון, וממילא חובת המזוזה בקראוון בנידון דידן לא ברורה.
- המנחת יצחק הבין בדעת הרמב"ם שבית בספינה פטור ממזוזה גם אם גרים בקביעות, ושם גם קראוון נידון כמו בית בספינה, וממילא חיובו מוטל בספק ולכן יש להקל כשהעבירו ממקום למקום.
- יש לומר שלא פקע שם בית מהקראוון כשהוא מטלטל באוויר, במיוחד שזה לזמן קצר ביותר, וכדעת הדעת הקדושים.

ט. הטעמים לחיוב בנידון דידן

- לחלק מהפוסקים דין תולמ"ה נוהג גם אם נעשה בתחילה בכשרות והופסק, ולכן כשהקראוון היה על המשאית או כשהיה תלוי באוויר פקע ממנו שם בית וממילא חייב מחדש, או לכל הפחות חובת המזוזה נחלשה כשהוא על המשאית לעומת כשהוא על הקרקע ולכן החיוב עלה מרמת דרבנן לרמת דאורייתא.

35 שו"ת המהרש"ם חלק ח סימן ח.

36 שו"ת בית יצחק יורה דעה ב סימן צד. וכן משמע בפשטות מדברי מרן הרב קוק (דלעיל).

- מזוזה דין דאורייתא, וממילא יש להחמיר בספקות כאשר לא ברור שיצא ידי חובה.

י. הכרעת אחרוני זמננו

את השאלה שבה עוסק המאמר שאלתי לכמה מגדולי דורנו, וכך ענו לי:
הגר"ד ליאור שליט"א: אם מעבירים קראוון ממקום למקום בבסיס – אין צורך בהוצאת המזוזה והחזרתה כיוון שהקראוון כשהוא על המשאית הוא עדיין ראוי לדירה, ולא פקע ממנו חיובו במזוזה, הוא לא נהרס, ולו יצוייר שירצו החיילים לישון בו כשהוא על המשאית הם יוכלו.

שאלתי שוב את הרב ליאור: ואם חייל בכל זאת ירצה להוציא ולהחזיר?
הגר"ד ליאור שליט"א: מה נעשה לו, שיוציא ויחזיר, אך הוא לא יכול לברך.
הגר"ש אבינר שליט"א: לא צריך להוציא ולהחזיר את המזוזות, זה דומה לדין של קראוון נגרר ואוניה עם חדרים שזזה ממקום למקום, שפוסקי זמננו הכריעו שחייבים במזוזה.

שאלתי: הרי כשהקראוון עומד על המשאית הוא לא מחובר לחשמל ומים ואולי פקע ממנו שם בית?

הגר"ש אבינר שליט"א: זה שאין לו חשמל זה לא אומר שהוא לא "שווה". לאבות אבותינו לא היה חשמל ובכל זאת הבתים שלהם היו בתים, בקיצור – זה לא אחד מהכללים של הגדרת בית לחיוב מזוזה ולכן שם בית לא פקע ממנו. הוא בית שלם וראוי לשימוש ולכן אין צורך בהוצאת המזוזות והחזרתן.

הגר"א נבנצל שליט"א: אני מסתפק אם קראוון חייב במזוזה באופן כללי, אך אם הוא חייב – צריך להוציא את המזוזה ולהחזיר בברכה!³⁷
כמו כן, ראיתי לגר"מ אליהו זצ"ל³⁸ שכתב:

"כיום יש מבנה נייד הנקרא 'קראוון', ואם גר בו חייב לקבוע מזוזה בפתחו. ואם מעבירו ממקום למקום, אזי ברגע שהמבנה הורם על ידי מנוף מעל הקרקע,

37 אולם, ראה הלכה כסדרה בצה"ל (מזוזה עמ' 88 הערה 429): "כן הורה הגר"א נבנצל, והוסיף שגם בזמן שהמבנה נמצא בתנועה ממקום למקום (שכפי שהתבאר יש הפוטרים אותו ממזוזה בשעה זו), מכל מקום אין צריך להסיר את המזוזה ולקובעה מחדש לאחר הנחתו במקומו החדש, ואין לחוש ל'תעשה ולא מן העשוי', מכיוון שנקבעה בהכשר". וצ"ע, שלכאורה סותר דבריו לכאורה (את הכרעתו ששמעתי באוזניי בתאריך י"א סיוון ה'תשפ"ד, שאלתי מכמה וכמה כיוונים וקיבלתי את אותה תשובה). לאחר זמן התקשרתי שוב לגר"א נבנצל ושאלתי על כך, וענה לי שהעיקר כמו שאמר לי, שכיוון שזה מקום חדש יש חיוב חדש ולכן חייב עם ברכה.

38 קול צופיך גליון 317.

הוא פטור ממזוזה, וכשמורידים אותו שוב לקרקע, הוא שוב חייב במזוזה, ולכן יש לפרק את המזוזה ולקובעה מחדש ובברכה".

והניף ידו שנית³⁹:

"כיום יש מבנה נייד הנקרא 'קראוון', ואם גר בו חייב לקבוע מזוזה בפתחו. לפני כמה שנים היו קראוונים שבהם גרו יהודים, ורצו להעבירם ממקום למקום, והיו מביאים מנוף בלילה ומרימים את הקראון ומניחים אותו במקום אחר. ופעם אחת שאל אותי אדם אחד בעודו נמצא בין השמים והארץ: כשהמבנה הזה תלוי באוויר הוא פטור ממזוזה, וכעת שמניחים אותו – מה אני אעשה? ולמעשה, ברגע שהמבנה הורם על ידי מנוף מעל הקרקע, הוא פטור ממזוזה, וכשמורידים אותו שוב לקרקע, הוא שוב חייב במזוזה, ולכן יש לפרק את המזוזה ולקובעה מחדש ובברכה".

ומה יעשה הגר"מ אליהו עם סברת הפוטרים כשנעשה בהכשר?

כנראה שדבריו מבוססים על מה שכתב הבן איש חי⁴⁰:

"ואם היה החדר מקורה ויש בו מזוזה בפתחו, והסירו אחר כך החדר והחזירו אותו, צריך ליטול המזוזה משם ויחזור ויקבענה אחר הקירווי. ואף על גב דאיכא פלוגתא בזה, ספקא דאורייתא לחומרא ויקבענה בלא ברכה בשם ומלכות, אלא יברך ויכון שם ומלכות בלבד".

אך קצת נראה שסותר דבריו, שבשו"ת רב פעלים⁴¹ נקט בפשטות כפוסקים המתירים משום שכל שנעשה בכשרות לא אמרינן תולמ"ה, ופסקם לדין סוכה. יתר על כן, הגר"מ אליהו נקט לברך ואילו הבן איש חי הורה לברך ולהרהר שם ומלכות בליבו בלבד, וצריך יישוב.

אולם, יש לסייג ולומר שגם הגר"מ אליהו דיבר על קראוונים באופן כללי, ואולי יודה שבצה"ל הדבר נתון בספק.

לאחר זמן ראיתי בעלון⁴² ששאל מגדולי הדור שאלה זו בהקשר של קראוון ששימש בתור בית כנסת, וכך הביא בשם:

"הסכימו הפוסקים הגאונים רבי יצחק זילברשטיין, רבי זלמן נחמיה גולדברג, רבי נפתלי נוסבוים, רבי מנדל שפרן, רבי שלמה זלמן אולמן שליט"א,

39 קול צופיך גליון 361.

40 פרשת כי תבא אות יח.

41 חלק א סימן לד.

42 שאלות ותשובות וישמע משה – פרשת שופטים תשע"ח.

שבודאי חייבים להסיר את המזוזות מן הפתחים ולקובען מחדש, שבשעה שהיה הקראוון באוויר בטל ממנו שם בית ונפטר ממזוזה, וכשהניחוהו לא קיימו בזה מצות קביעת מזוזה, ויש בזה משום עשה ולא מן העשוי, שהרי מי שלוקח משקוף עם המזוזה קבועה בו ומניחו בפתח לא קיים את המצוה ולא יצא ידי חובתו. וכן דעת הגאון הגדול רבי חיים קנייבסקי (שליט"א) [זצ"ל]. ולענין ברכה הורה הגר"י קניבסקי שיחזיר את המזוזה בלא ברכה, ולדעת הגר"י זילברשטיין והגרש"ז אולמן צריך לברך על קביעת המזוזה שהרי יש כאן חיוב חדש לגמרי, וכ"כ הגר"י זילברשטיין בספרו עלינו לשבח ח"ו עמ' קח⁴³. והגר"ז"נ גולדברג השיב דאמנם מעיקר הדין היה מקום לחייבו בברכה, אמנם מכיוון שכל החיוב של בית הכנסת אינו ברור... אין חיוב לברך... והגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א כתב: "ולענ"ד מעיקר הדין הדבר נוטה שאין צריך שוב לקבוע מחדש, ראשית דישנם כמה פוסקים דס"ל דתורת בית לא נאבד מהבית בשביל זה שהוא מיטלטל..". עיין שם עוד.

ובילקוט יוסף⁴⁴ פסק:

"ואם היה בית עם תקרה וקבעו בו מזוזה כדת, ואח"כ הסירו את התקרה לאיזה צורך, והחזירוה אחר כך, אין צורך להסיר המזוזה ולקובעה מחדש. ואין בזה משום "תעשה ולא מן העשוי".

וביאר דבריו בהערה⁴⁵:

"ומה שכתבנו שאין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, הנה בבן איש חי (פר' כי תבא אות יח) כתב, בית שאינו מקורה פטור מן המזוזה, ואם היה החדר מקורה בתקרה ונתנו מזוזה בפתחו, ואח"כ הסירו התקרה לאיזה צורך, ואח"כ החזירוה, צריך ליטול המזוזה משם, ויחזור ויקבענה בלי ברכה, ואף על פי שיש מחלוקת בזה, מ"מ ספיקא דאורייתא לחומרא וכו'. ע"כ. והיינו, שיש אומרים שאם אינו מסירה, הוי בכלל תעשה ולא מן העשוי, כיון שבשעה שהסירו את התקרה, נפטר הבית מן המזוזה, ונמצא שהמזוזה היתה קבועה בבית בשעה שהיה פטור, וכשחזר ונתחייב, הוי בכלל תעשה ולא מן העשוי, ולכן צריך להסירה ולקובעה מחדש. אולם מעיקר הדין אין צריך להסירה, וכן מבואר מדברי כמה מן הראשונים שכתבו, שכל שמתחלה הוקבעה בהכשר, בשעה שהבית היה חייב במזוזה, שוב אין לפסול אותה משום תעשה ולא מן העשוי.

43 אולם, המעיין שם יראה שהמקרה המתואר שם לא דומה מספיק למקרה שלנו, ויש לחלק.

44 ילקוט יוסף שובע שמחות א מקומות החייבים במזוזה סעיף כט.

45 אות כט.

והם תנאי דמסייעי ליה לבעל ארבעה טורי אבן (סי' יד), שפסק להכשיר בכה"ג, ושפיר יש לסמוך עליהם".

כמו כן, ראיתי בספר הלכה כסדרה בצה"ל – מזוזה⁴⁶ שכתבו:

"קראוונים המשמשים למגורים חייבים במזוזה בברכה, ואף אם מעתיקים אותם מידי פעם ממקום למקום. אמנם, יש להקפיד לקובעה כאשר הקראוון הוצב במקום בו הוא אמור להיות מונח יותר משלושים יום (ואין להוריד את המזוזה בזמן העתקתו ממקום למקום)".

יא. תשובת בית המדרש להלכה ברבנות הצבאית

שיגרתי מקצת דברים אלו לבית המדרש להלכה צבאית, וכך ענה לי הרב דודי גרינפלד שליט"א, מפקד בית המדרש:

"ראשית, חובת מזוזה בצה"ל מסופקת (משום שותפות הגוי ומשום ממון הציבור), ואף שנוהגים אנו לברך על כך במקום דירה, מידי ספק לא יצאנו.

שנית, חיוב מזוזה בקראוון מסופק בשל איכות הדירה, ואף על פי כן נוהגים לברך. כאן, שנקבעה המזוזה בהכשר, ויש ספק אם בטל שמה משום תעשה ולא מן העשוי, בוודאי יש לצרף את כל הספקות הנ"ל.

בנוסף, ניכר שהפוסקים שנקטו שצריך לקבוע בברכה סברו שמרימים את הקראוון באוויר, אך האמת שהוא מובל במשאית, וקשה להניח שבטל ממנו שם בית⁴⁷.

סוף דבר, מעיקר הדין אין חובה להוציא את המזוזות ולקבען מחדש, והמחמיר לעשות כן לא יברך על כך".

יב. סיכום להלכה

הנראה לעניות דעתי, כדעת רבים מן הפוסקים שאין צורך להוציא המזוזות ולהחזירן, ואין בזה שום חשש, היות ורבו הטעמים להקל בזה מאשר הטעמים להחמיר, במיוחד בקראוונים המשמשים את החיילים בבסיסים. אולם, הרוצה להחמיר – יחמיר לעצמו ויעשה זאת בלי ברכה, כפי שפסקו ברבנות הצבאית.

46 עמ' 89.

47 אולם, דבר זה אינו תואם המציאות במקומנו, שהרי ישנו זמן גם בנידון דידן שהקראוון מורם באוויר על ידי חבלים ורק אחר כך שמים אותו במשאית.